

Озчелік Мехмет Еніс,

аспірант,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
бул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ПОНЯТТЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті подано аналіз розвитку міжкультурної комунікації як культурного обміну між народами, що сприяє більшому взаєморозумінню на різних рівнях; проаналізовано теоретико-методологічну базу дослідження міжкультурної комунікації, її прагматичні аспекти, які сприяють кращому взаєморозумінню і розширенню поля міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: комунікація, міжкультурна комунікація, культура, взаєморозуміння, міжкультурна взаємодія.

Сучасний світ все більше набуває глобалізованого характеру існування. Однією із характерних ознак глобалізації є взаємодія як окремих людей так і окремих цивілізацій. Особливого статусу набувають відносини між цивілізаціями, в основі усіх цих відносин лежить міжкультурна комунікація, адже потреба народів у культурному порозумінні, прагнення пізнати духовний світ одне одного призводять до інтенсифікації комунікативних процесів, що набувають системного характеру. Тільки шляхом знаходження консенсусу людство зможе вирішити глобальні проблеми і захиститися від самознищення.

Міжкультурна комунікація як особливий вид комунікації припускає спілкування між носіями різних мов і різних культур. Співставлення мов і культур виявляє не тільки загальне, універсальне, але й специфічне, національне, самотутнє, що зумовлене розбіжностями в історії розвитку народів. Інтеркультурна комунікація має справу з розумінням та порозумінням, що означає: розуміти чуже і водночас бути зрозумілим, спілкуючись чужою мовою.

Актуальність дослідження процесів міжкультурної комунікації привертає увагу різних сфер знань. Відзначається, що міжкультурна комунікація є багатоаспектним феноменом, який досліджується з різних позицій.

Істотне теоретико-методологічне значення мають праці з культурології, соціології, філософії, етнології, етнографії, лінгвістики таких вчених, як В. Антонов, Н. Бромлей, А. Вежбицька, Г. Гачев, Т. Дейк, Б. Успенський, Л. Уайт, І. Яковенко. Дослідження цих авторів сприяє розумінню цілісності і комплексності міжкультурного спілкування і взаємозв'язку мовних і соціокультурних явищ. Особливу значущість для розробки питань прагматики в умовах міжкультурної комунікації мають праці лінгвокультурологічного плану, що дають змогу виявити культурно зумовлений характер міжкультурної комунікації, серед яких праці Є. Верещагіна, В. Костомарова, А. Швейцера. Для визначення культурологічного підходу до вивчення проблем мовного вживання в умовах міжкультурної комунікації відіграли важливу роль праці таких

англійських і німецьких дослідників у сфері культурології, антропології, літературознавства, мовознавства, дидактики, мовної комунікації, як Х. Баузігер, Й. Болтен, Д. Вундерліх, Д. Круше, Е. Хол.

Стан розробки міжкультурної комунікації знайшов своє відображення у філософсько-методологічних підходах, до числа яких слід віднести:

- 1) екзистенційний (А. Камю, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс);
- 2) герменевтичний (Х. Г. Гадамер, В. Дільтей, П. Рікер);
- 3) кібернетичний (Н. Вінер, У. Уівер, К. Шеннон);
- 4) структуралістський (Р. Барт);
- 5) лінгвістичний (Е. Бенвеніст, Т. Ван Дейк, Ф. де Соссюр);
- 6) семіотичний (Ч. Пірс);
- 7) культурологічний (Х. Маклюен, А. Моль);
- 8) біхевіористський (Д. Б. Уотсон);
- 9) структурно-функціональний (Н. Луман, Р. Мертон, Т. Парсонс);
- 10) символічний інтеракціонізм (Дж. Мід);
- 11) етнометодологічний (Т. Гарфінкель);
- 12) комунікативно-практичний (К. Апель, Ю. Габермас, Г. Дебор);
- 13) аналітико-мовленнєвий (Г. Бейкер, Л. Вітгенштейн, М. Дамміт).

Мета статті – дослідити поняття міжкультурної комунікації у психолого-педагогічній літературі.

В першу чергу, говорячи про міжкультурну комунікацію, багато вчених виходить із поєднання двох понять «культура» та «комунікація» (Т. Грушевицька, У. Гудикунсг, В. Попков, Р. Портер, А. Садохін, Л. Самовар, С. Тер-Мінасова та ін.)

Датою народження міжкультурної комунікації слід вважати 1954 рік, коли вийшла в світ книга Е. Хола та Д. Грагера «Культура як комунікація», в якій автори вперше запропонували для широкого використання термін «міжкультурна комунікація». Пізніше основні положення та ідеї міжкультурної комунікації були обгрунтовані та детально досліджені у відомій роботі Е. Хола «Німа мова» («Silent Language»), де автор довів тісний взаємозв'язок мови, комунікації та культури. Розвиваючи свої ідеї про взаємозв'язок культури та

комунікації, Е. Хол дійшов висновку про необхідність вивчення культури [7].

Основою для міжкультурних досліджень повоєнного періоду стає проблема особистості і культури, створення так званої «культурної моделі» особистості: кожна культура формує певний тип особистості, а також унікальну систему цінностей, пріоритетів моделей поведінки. Основна ідея американських міжкультурних досліджень 40-х рр. XX ст. – ідея культурного релятивізму, етнорелятивістський підхід до опису, інтерпретації та оцінювання культурних відмінностей.

Поняття «міжкультурна комунікація», «культура міжнародного спілкування», «міжетнічна культурна комунікація» почали вживатись з початку 80-х років XX століття. Проблеми міжнародного спілкування, типологія такого спілкування, взаємозалежність культури і спілкування, взаємодія різних культур досліджувались у роботах багатьох вчених: Н. Гасанова, Л. Дробіжевої, Б. Єрасова, В. Конєцкої.

Так, Л. Дробіжева аналізує роль соціально-психологічних аспектів міжнародного спілкування, розглядає структуру спілкування загалом. В роботах Т. Бурмістрової і С. Дмитрієва розкривається процес формування і функціонування культури міжнародного спілкування в різних сферах суспільного життя. В дослідженнях проблеми міжнародного спілкування важливе місце займають етнологічні теорії С. Арутюнова, Е. Баграмова, Ю. Бромля, Л. Гумільова [5].

Сьогодні термін «міжкультурна комунікація» застосовується з трьох підходів:

- 1) базується на класичній позитивістській методології, що представлено концепцією структурного функціоналізму, використовує системний метод, концепція інформаційного суспільства (Д. Белл, А. Тоффлер). Онтологія комунікації у цьому підході базується на системних зв'язках і функціях;
- 2) неklasичний методологічний підхід (Ю. Габермас) базується на когнітивній моделі суб'єктно-об'єктних відносинах, у яких сфера комунікації виокремлюється як особливий онтологічний об'єкт. Її вивчення базується на методах герменевтичної інтерпретації смислів, критичної рефлексії, раціональної реконструкції;
- 3) постнеklasичний підхід зводить природу соціального до суб'єктно-об'єктних відносин, тобто до принципу інтерсуб'єктивності, і виключає об'єктивність. Суспільство розглядається як мережа комунікацій, а комунікації створюють можливість для самопису суспільства і його самовідтворення (Н. Луман). Комунікація подається як активне середовище, що самоорганізується. Як один із дослідників напрямів виокремлюється проблематика мовленнєвої комунікації, висунута австрійським філософом і логіком Л. Вітгенштейном, у контексті якої розкривається характер впливу соціокультурних факторів на процес комунікації та соціокультурна зумовленість вербальних і невербальних комунікаційних засобів на будь-

якому рівні функціонування.

Водночас виокремлюються такі аспекти у дослідженні міжкультурної комунікації:

- 1) соціологічний (соціальні, етнічні та інші фактори);
- 2) лінгвістичні (вербальні і невербальні засоби комунікації, мовленнєві стилі, способи підвищення ефективності міжкультурного спілкування);
- 3) комунікативні (комунікативні навички і вміння, управління конфліктами, розвиток міжгрупових зв'язків).

Введене поняття «цілісне поле культури» (В. Межуєв) дає змогу не протиставляти, а поєднувати в єдине ціле ціннісно-аксіологічні й онтологічні аспекти людської соціально-історичної діяльності. Розвивається інформаційно-семіотичний підхід до культури, в основі якого поняття «текст» (Г. Гадамер, Е. Касіер, Ю. Лотман, А. Моль), який дав змогу розглядати культурні феномени як знаки, що несуть у собі інформацію [8].

Міжкультурна комунікація відбувається за допомогою двох основних типів комунікації: вербальної та невербальної. Вербальне спілкування здійснюється за допомогою мови як в усній, так і в письмовій формі. За цих умов спілкування суттєву роль відіграють соціальні норми використання мови, різноманітних її стилів, лексичних одиниць та принципи мовної поведінки, соціальні відношення, ціннісні орієнтації про правду, світобачення, звичаї, ритуали і т.д. Проте, не менший обсяг комунікації припадає і на невербальне спілкування. Ця форма спілкування вважається важливою не лише у дитинстві, коли людина звикає до основних аспектів поведінки своєї культури та починає їх засвоювати на підсвідомому рівні, але й у будь-якій іншій ситуації, коли вона стикається з незнайомим культурним середовищем і звичайні повсякденні ситуації – їжа, сон, гігієнічні процедури, одяг, привітання тощо – стають джерелами труднощів.

На нашу думку, міжкультурна комунікація впливає на всі сфери життєдіяльності індивіда, що дає можливість говорити про інформаційну природу людського суспільства та його комунікативну природу. В науковому дослідженні поєднуються методологічні здобутки декількох парадигм:

- 1) синергетична дозволяє проаналізувати міжкультурну комунікацію як нелінійну систему, яка розвивається в нелінійному просторі;
- 2) системна та структурна дозволяють розглянути міжкультурну комунікацію як складну соціальну систему, яка має декілька підсистем, що постійно взаємодіють з навколишнім середовищем;
- 3) діалектико-синергетична дозволяє пояснити особливості розвитку міжкультурної комунікації в контексті самоорганізації зв'язків;
- 4) структурно-функціональна та інституціональна дозволяють розкрити зміст політичних та економічних зрушень в суспільстві;
- 5) антропологічна дозволяє проаналізувати соціо-антропологічні, соціо-економічні та соціокультурні виміри міжкультурної комунікації в умовах інформаційної єдності

людства [3].

Міжкультурна комунікація – спілкування, що відбувається в умовах, які так відрізняються від культурно обумовлених традицій у комунікативній компетенції її учасників, що ці відмінності суттєво впливають на успіх чи невдачу комунікативної події. Комунікативна компетенція визначається як використання знань символічних систем та правил їх функціонування, а також принципів комунікативної взаємодії, що використовуються під час спілкування. Міжкультурна комунікація характеризується тим, що її учасники під час прямого контакту використовують спеціальні мовні варіанти та дискурсивні стратегії, що відрізняються від тих, якими вони користуються для спілкування всередині своєї власної культури. Інколи міжкультурну комунікацію називають ще крос-культурною, оскільки вона описує явища перехресного, взаємного спілкування представників різних культур [1].

Міжкультурна комунікація являє собою атрибут соціокультурного життя суспільства, в соціальному просторі якого відбувається взаємодія з підсистемами культури (всередині окремої культури), між різними культурами, у просторовому і часовому вимірах, а також між суб'єктами-носіями на рівні окремої культури і міжкультурного спілкування.

Міжкультурна комунікація розвивається на основі діалогу як засаду, на якій базується виникнення смислової і соціальної цілісності та формується:

- а) структура діалогу, в контексті якого розвиваються онтологічний, екзистенційний, культурно-символічний та інституціональний рівні;
- б) особливості діалогу культур, які дають змогу розглядати сам діалог як форму толерантності і зіткнення двох культур та окреслюють індивідуальне буття в реальній взаємодії.

На основі дослідних парадигм комунікації поєднується взаємодія і комунікація, які виражаються в їх взаємному впливові через цінності, норми, установки, що реалізуються в соціальних формах комунікації, таких як забезпечення і підтримка взаємозв'язків у суспільстві, збереження і передача соціально-культурного досвіду і спадкоємності.

Водночас розвиваються різноманітні типи комунікацій, що виражаються на таких рівнях:

- 1) міжкультурний – на рівні різних культур;
- 2) внутрішньокультурний – на рівні тієї ж культури. Водночас комунікація виступає як засіб здійснення різноманітних зв'язків – прямих і зворотних, що приводять, з одного боку, до «прирощення» (збагачення) культурних надбань, а з іншого, – до втрати культурної самобутності і пошуку нової ідентичності. У результаті відбувається конфлікт між глобальним і локальним, між «чужим» і «своїм» [2].

Серед усіх можливих засобів комунікації, які створило людство, основною є мова, для якої комунікативна функція визначальна. Тому в центрі

уваги міжкультурної комунікації також завжди перебуває мова, в якій віддзеркалюються ключові особливості людської особистості та всієї національно-культурної спільноти.

Знання мови іншого народу — суттєвий складник міжкультурної комунікації і найперший крок до налагодження успішного спілкування між представниками різних націй і культур. Нетактовне для певної культури звертання до людини через незнання мовних особливостей може унеможливити спілкування ще до його початку. Необізнаність у системі метафоричних і символічних значень призводить до різнобою тлумачень та мовних порівнянь, на які так багаті мовні картини світу. Помилкове вживання міжмовних омонімів спричинює непорозуміння, комічні ситуації, а часом навіть конфлікти.

Однак знання мови і володіння нею не тотожні. Володіння мовою, тобто здатність вільно говорити і розуміти, мислити за допомогою мови, є природним явищем, універсальною властивістю, до якої змалку привчається людина і більшою мірою робить це автоматично, на межі свідомого і підсвідомого. Знання мови — це вже цілком усвідомлене сприйняття мови як скарбниці певних знань про людину і світ, які закарбовані в лексиці, фразеології, граматиці, інших способах мовного вираження. Усвідомлене і глибоке знання про мову або мови з'являється найчастіше у процесі порівняння.

Міжкультурна комунікація виступає фактором соціокультурних змін і як соціальний феномен характеризується багатоякісністю і динамічністю, розглядається як родове поняття, а культурні контакти набувають різноманітних вимірів і знаходять свій вираз у взаємовпливові, синтезі, додатковості, діалозі. Вона є індикатором розвитку культури, вона розкриває її здатність до сприйняття іншокультурних елементів на основі нових для певного соціокультурного організму форм; демонструє здатність транслювати свої цінності в інші культури. Міжкультурна комунікація виступає як ціннісно-нормативний регулятив культурної діяльності, вона відрізняє одне суспільство від іншого, сприяє його інтеграції і перетворює на культурну самобутність. Така комунікація виступає генератором смислів культури, виступає базовим елементом формування, відтворення і трансляції культури як у цілому, так і її складових. Вона закріплює у вигляді символів, знаків та мовного вираження культурне і суспільне значення, створює семіотичний простір, який забезпечує взаємопроникнення і відкритість культур і виступає умовою свідомої діяльності людей та їх взаємодії. Важливе значення при цьому має символічна форма міжкультурної комунікації, яка виступає механізмом пам'яті культури [4].

Усвідомлення важливості культурно-історичних факторів у процесах комунікації, знання і адекватне відтворення норм вербальної та невербальної поведінки сприяє успіху міжкультурної комунікації, адже процес спілкування передбачає взаєморозуміння і взаємоадаптацію співрозмовників. Для того щоб усвідомити себе

невід'ємною частиною взаємодії, потрібно змінити теоретичних знань до практичних курсів, руйнувати підходи до викладання іноземних мов, хибні культурні стереотипи. країнознавства, комунікації та переходити від

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова В. І. Наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації в контексті розвитку глобального комунікативного суспільства / В. І. Аксьонова // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: Філософські науки. – К.: КУТЕП, 2012. – Випуск 12. – С. 202-220.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с. – (Словники України).
3. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации : [учебн. для вузов / под ред. А. П. Садохина]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 352 с.
4. Ерасов Б. С. Социальная культурология : [учебн. для студ. высш. уч. заведений] / Б. С. Ерасов. – 3-е изд., доп. и перераб. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 591 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учебн. пос. для студ. высш. учебн. заведений] / В. А. Маслова. – М. : ИЦ “Академия”, 2001. – 208 с.
6. Перскова Т. Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура : [учебн. пос.] / Т. Н. Перскова. – М. : Логос, 2002. – 224 с.
7. Скубішевська Т. С. Роль мовних стратегій у міжкультурній комунікації // Мультиверсум: Філософський альманах. – 2004. – № 43. – С. 57-64.
8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Логос, 2000. – 234 с.

*Озчелик Мехмет Энис,
аспирант,*

*Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского»,
ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина*

ПОНЯТИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье подан анализ развития межкультурной коммуникации как культурного обмена между народами, что способствует большему взаимопониманию на различных уровнях; проанализированы теоретико-методологическая база исследования межкультурной коммуникации, ее прагматические аспекты, которые способствуют лучшему взаимопониманию и расширению поля межкультурного взаимодействия.

В последнее время особого статуса приобретают отношения между цивилизациями, в основе этих отношений лежит межкультурная коммуникация, ведь потребность народов в культурном понимании, стремление познать духовный мир друг друга приводят к интенсификации коммуникативных процессов, которые приобретают системный характер. Только путем нахождения консенсуса человечество сможет решить глобальные проблемы и защититься от самоуничтожения.

Межкультурная коммуникация как особый вид коммуникации предполагает общение между носителями разных языков и разных культур. Сопоставление языков и культур выявляет не только общее, универсальное, но и специфическое, национальное, самобытное, обусловленное различиями в истории развития народов.

Цель статьи – исследовать понятие межкультурной коммуникации в психолого-педагогической литературе.

Среди всех возможных средств коммуникации, которые создало человечество, основным является речь, для которой коммуникативная функция определяющая. Поэтому в центре внимания межкультурной коммуникации также всегда находится язык, в котором отражаются ключевые особенности человеческой личности и всего национально-культурного сообщества.

Но знание языка и владение им понятия не тождественные. Владение языком, то есть способность свободно говорить и понимать, мыслить с помощью языка, является естественным явлением, универсальным свойством, к которому с детства человек приучается и в большей мере делает это автоматически, на грани сознательного и подсознательного. Знание языка — это уже вполне осознанное восприятие языка как системы определенных знаний о человеке и мире, запечатленное в лексике, фразеологии, грамматике, других способах языкового выражения. Осознанное и глубокое знание о языке или языках появляется чаще всего в процессе сравнения.

Осознание важности культурно-исторических факторов в процессах коммуникации, знание и адекватное воспроизведение норм вербального и невербального поведения способствует успеху межкультурной коммуникации, ведь процесс общения предполагает взаимопонимание и взаимоадаптацию собеседников. Для того чтобы осознать себя неотъемлемой частью взаимодействия, нужно изменить подходы к преподаванию иностранных языков, страноведения, коммуникации и переходить от теоретических знаний к практическим курсам, разрушать ложные культурные стереотипы.

Ключевые слова: коммунікація, міжкультурна коммунікація, культура, взаєморозуміння, міжкультурне взаємодія.

Ozchelik Mekhmet Enis,
Postgraduate,

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
26, Staroportofrankovskaya Str., Odessa, Ukraine

THE CONCEPT «INTERCULTURAL COMMUNICATION» IN PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL LITERATURE

The article presents the analysis of intercultural communication as a cultural exchange between nations contributing to greater mutual understanding at different levels. The theoretical and methodological basis of the study of intercultural communication and its pragmatic aspects which contribute to a better understanding and expand the field of intercultural interaction.

Recently, the relations between civilizations based on intercultural communication has acquired a special status, since the needs of the people in cultural understanding, their desire to learn the inner world of each other lead to the intensification of communication processes which become systemic. Only by finding consensus, mankind can solve global problems and protect themselves from self-destruction.

Intercultural communication as a special kind of communication involves communication between speakers of different languages and different cultures. The contrasting of languages and cultures reveals both common, universal and specific, national, original features caused by differences in the history of nations.

The purpose of the article is to explore the concept of intercultural communication in psychological and pedagogical literature. Among all possible means of communication created by mankind, speech is the main phenomenon with its communicative function being principal and determining. Therefore, language, in which key features of the human nature as well as those of all national and cultural community are reflected, is always the focus of intercultural communication.

It should be mentioned that knowledge of language and command of it are not identical. Good command of language, in other words, the ability to freely speak and understand it, to think by means of language, is a natural phenomenon, universal property to which a person is habituated from an early age, further more he / she does this into a greater extent automatically, on the verge of conscious and subconscious. Language skills are considered to be quite a conscious perception of language as a treasury of certain knowledge about mankind and the world fixed in vocabulary, phraseology, grammar and other linguistic modes of expression. Conscious and deep knowledge of language or languages appears most frequently in the process of comparing.

Awareness of the importance of cultural and historical factors in the process of communication, knowledge and adequate reproduction of the norms of verbal and nonverbal behaviour facilitate successful intercultural communication because communication process involves understanding and mutual adaptation of interlocutors. In order to understand oneself as an integral part of interaction, one needs to change approaches to teaching foreign languages, country study, communication as well as to move from theoretical knowledge to practical courses, to break down false cultural stereotypes.

Key words: communication, intercultural communication, culture, mutual understanding, intercultural interaction.

Подано до редакції: 5.01.2017 р.

Рекомендовано до друку: 20.01.2017 р.

Рецензент: д.пед.н., професор І. М. Богданова